

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЯКОСТІ ОБРАЗІВ І МОТИВІВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УДК 821.161.2–82:1 Шевченко Т.

*О. Данильченко, канд. філол. наук, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

МОТИВ ГРІХА У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається представлений у творчості Тараса Шевченка мотив гріха як складова державницької концепції митця, специфіки його національного мислення та ідей державотворення. Мотиви гріха і кари аналізуються крізь призму християнського гуманізму Тараса Шевченка як основи його світогляду.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Україна, сакральна історія, гріх, кара, покаєння, національний лідер.

Тарас Шевченко є поетом нації, тож передусім митця хвилювала доля свого народу – його теперішнього й майбутнього. Проте він розумів і той факт, що тогочасне становище України було зумовлене подіями, які мали місце в минулому. З позиції власної історіософії Шевченко осмислював причини тривалої бездержавності і вбачав їх як у помилках національних лідерів, так і всього народу. Керуючись безпосередньо почуттям щирої синівської любові до України, він критично до непримиренності ставився до вчинків, які коштували Вітчизні свободи і виходили за межі понять "воля", "правда", "справедливість", "патріотизм", "гуманізм". Такі діяння у його розумінні є моральною і суспільною, по суті, національною зрадою. Він трактує їх як гріховні й глибоко осмислює у поезіях "Сон", "Великий льох", "Розрита могила", "І мертвим, і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє" та ін.

У доробку сучасного шевченкознавства питання гріха у творчості Тараса Шевченка постає в узагальненому аспекті. Акцентуємо увагу на окремих студіях: С. Смаль-Стоцького (у контексті концептуального аналізу його творчості та поем "Великий льох", "Сон"), Ю. Барабаша, О. Сліпушко (як складову історіософії, націософії та релігійно-етичних засад творчості), В. Пахаренка (під час аналізу художніх пошуків коренів зла та способів його подолання, проблем теодицеї та антроподицеї у творчості митця), Є. Гончарук (крізь призму барокових мотивів) тощо. Таким чином, актуальним є ґрунтовний аналіз мотиву гріха у творчості Тараса Шевченка, зокрема державницький аспект з

огляду на домінування патріотично-націоналістичних поглядів митця, його історіософії, глибини осмислення історичного буття свого народу у контексті історії світової.

Отже, наукова студія має на меті експлікацію концептосфери поняття "гріх" як складової релігійної етики та філософського обґрунтування етичних концепцій, аналіз особливостей його осмислення й представлення у поетичних творах Тараса Шевченка крізь призму авторського національного світобачення.

У давній Русі слово "гріх" вживали у контексті "помилка", проте згодом, із впровадженням християнства, у пам'ятках киеворуського періоду лексема почала функціонувати із більш глибоким релігійним значенням, яке збереглося в українській традиції і до нині – як "порушення релігійно-моральних догм", "вина", "провина", "порок" [5, 105, 107].

Проте в релігійній етиці лексема "гріх" знайшла виразне потрактування у XVII ст. у працях П. Могили, трактатах І. Гізеля ("Мир з Богом..."), І. Галятовського ("Гріхи розмаїті"). У працях П. Могили та І. Галятовського гріх постає фактично основною категорією системи релігійної етики і "есть Реченное, или сотворенное, или вожденное противу закона вечного" [9, 226], "преступление при казании Божого" [3, 375]. За визначенням П. Могили, гріховними (злочинними) є будь-які слова, вчинки, думки, що суперечать Божим заповідям. Власне, І. Гізель дає ідентичне трактування цієї дефініції. Гріхи поділяють на первородні (гріх Адама, що переходить від людини до людини, але прощається під час хрещення) та вчинені людиною свідомо. Свідомо вчинений П. Могила називає "действительним" – від слова "дія", "діяння", а І. Галятовський – "учинковим", що має ідентичну семантичну мотивацію. Книжники акцентують на ступені тяжкості вчинених гріхів: за які людина отримує від Господа прощення ("простительний"), а за які ні ("непростительний" або "смертний") і таким чином втрачає душу ("Смертельный грех человека на смерть вечную до пекла провадит" [3, 376]). До смертних гріхів І. Гізель відносить ті, що приносять "душе смерть". У працях І. Гізеля та І. Галятовського акцентовано на гріхах проти десяти заповідей Господа, проти Святого Духа, проти віри, надії та любові. І. Галятовський додатково виокремлює гріх явний і таємний ("тайний", "сокровенний"), але наголошує, що саме за явний має бути накладена більша епитимія, адже він спокушає інших осмілитися і вчинити подібне. Як і П. Могила, залежно від участі особи у скоєному І. Галятовський класифікує гріхи на активні та пасивні і відзначає, що саме спонукає до відповідальності за чужий гріх: благословіння, наставляння на поганий учинок, примус чи прохання

вчинити злочин, похвала за вчинене зло замість кари. Тобто, мислителі підводять до думки про фундаментальність даного поняття в етиці.

Смислове навантаження концепту "гріх" змістовно розкрито й у працях сучасників, зокрема Т. Радзівєвської. Дослідниця відзначає, що оцінка гріховності має складний характер і ґрунтується ще на давніх християнських текстах та особливостях релігійної практики. У свою чергу, це визначає як семантичну, так і функціональну двоплановість поняття, а також варіює сферу його вживання у релігійній практиці та відносно до визначення негативно оцінених вчинків, поведінкових норм особистості. Концепт "гріх" таким чином має два основні пласти: теїстичний та нормативно-етичний [10, 142]. Аналізуючи релігійну складову поняття, Т. Радзівєвська відзначає реалізацію в контекстах, які включають семантику спокути й сповіді, що близьке до церковнослов'янського "сповідатись", "сповідь", тобто, визнати гріх(и). Українські книжники в даному контексті вживали слово "каятися".

В. Кононенко у праці "Концепти українського дискурсу" акцентує увагу на неоднозначності витлумачення даного поняття. Автор звертає увагу, що передумовою його розуміння є саме народні морально-етичні принципи, ґрунтовані на уявленнях українців про добро і зло та порушенні Божих заповідей. Концепти "гріх", "добро", "зло", "жорстокість", "милосердя" науковець пропонує розглядати крізь призму національного сприйняття, яке знайшло відображення в українській літературі.

У філософських етичних системах, що виникли в епоху християнства, потрактування гріха досить подібне. Зокрема, у трактаті з етики П. Абеляра "Пізнай себе" розмежовуються чесноти і пороки. Гріх розглядається у складі пороків як категорія поруч із спорідненими категоріальними поняттями гріховного вчинку та власне пороку. Автор акцентує, що порок є станом душі і його суть полягає у співчутті тому, чому співчувати не варто, що саме він є основою гріха (схожий мотив знаходимо у поемі-містерії Тараса Шевченка "Великий льох" у зображенні гріхів трьох душ-пташок). Автор пише, що "гріх – це саме співчуття гріху", адже апіорі здатне спонукати до гріховного вчинку, як і порок. Тобто, гріх – це "незречення того, від чого слід було відректися" [1, 75], але таким чином, порок – ще не гріх, а лише його передумова. Окрім того, П. Абеляр відзначає, що гріх може бути учинений несвідомо, з необачності, або ж навпаки – із власної згоди, а грішник отримуватиме при цьому насолоду від спланованого і вчиненого зла. Акцентується на стані душі у момент вчинення гріха та на добровільності такого вчинку. Отже, П. Абеляр у даному випадку

послугується головною етичною категорією – інтенцією, свідомим наміром, що є основою будь-якого діяння, та акцентує на його наслідках. У контексті дослідження надалі простежимо ставлення Тараса Шевченка до несвідомого гріха на прикладі оцінки діяльності Б. Хмельницького.

Філософське формулювання етичних категорій є дещо відмінним у працях Б. Клервоського, який сформулював поняття про чотири рівні: власне життя, відчуття, потяг і згода. Людина не може контролювати життя як таке, проте воно (життя) наділяє її спектром відчуттів (почуттів), потягом до різного роду вчинків, але лише добровільна згода ці вчинки уможливорює. Отже, Б. Клервоський акцентує на волі, яка пов'язана із розумом людини, і може вберегти її від гріха. Таке філософське трактування передумов етики підводить до думки, що без добровільних рішень не буває гріховних вчинків, а людина безпосередньо відповідає за дії і сама може їх судити, даючи певну оцінку заподіяному добру – злу. Фактично, сформульовано поняття морального вибору, моральної оцінки та відповідальності, на чому неодноразово акцентував Тарас Шевченко у своїх творах.

Схожим є твердження Св. Хоми Аквінського, викладене у філософсько-богословському трактаті "Сума теології" про моральність людської поведінки. На думку автора, вона основана на властивій людині свободі волі, що по суті робить її суб'єктом певного учинку. Вартими уваги є передумови, механізми, які обумовлюють ту чи іншу поведінку людини. Адже можна свідомо підкоритися певному моральному закону, а можна й не розуміти наявності морального боргу й вчинити інакше, проте без злого умислу. Таким чином, мова йде про неусвідомлення ситуації та неможливість оцінити свій вчинок і зробити певний вибір (у Тараса Шевченка простежується на прикладі зображення гетьманів Б. Хмельницького, І. Мазепи та полковника Семена Палія). Автор наголошує на певних обмеженнях волі – моральних законах, які накладає природа і суспільство, проте людина сама вирішує, приймати їх чи ні. Таким чином, ми робимо висновок про моральність чи аморальність особистості. Отже, моральний закон ставить перед людиною категоричні вимоги. На основі сформульованого Св. Хомою Аквінським поняття "ціннісно-орієнтована воля" пізніше У. Оккам розробив протилежне – "ціннісно-байдужа воля", що нині застосовується як одне з ключових у філософії і не пов'язана ні з добром, ні зі злом, а трактується як абсолютна відсутність тиску на людину, як природний закон існування. Проте можливість віддаватися природній схильності до добра чи зла і самореалізовуватися відповідно до прагнень, властивостей на

основі розуму є досить суперечливою думкою. Моральний закон однак вчить розрізняти добро і зло, схилитися на бік позитивного і, як вважає Св. Хома Аквінський, абсолютно не обмежує гідності, а лише виховує її, особливо на початковому рівні слідування. Адже Бог – не примус, а заклик до співтворчості, і слідування закону Божому кожна людина інтерпретує по-своєму, пам'ятаючи про особистісну свободу, на чому наголошував Шевченко ("Господь любить свої люде, / Любить, не оставить, / Дожидає, поки правда / Перед ними стане", "Ти, господи, помагаєш / По землі ходити. / Ти радуєш мою душу / І серце врачуєш" [14, 279]).

У сучасній філософії людина трактується як істота грішна і недосконала, зіпсована, наділена комплексами, котра має у своїх вчинках керуватися розумом. Проте акцентується, що саме свобода волі дає їй можливість обирати, як саме чинити, а розум – здатність свій ціннісний вибір свідомо оцінити. У даному контексті актуальними є тези трактату Е. Канта "Релігія в межах тільки розуму", де йдеться про категоричний імператив, тобто безумовне слідування релігійним законам як абсолютно правильне з точки зору етики.

У своїй творчості Тарас Шевченко аналізує гріховність людини з позиції власного християнського гуманізму, оснований глибокої релігійності, та з точки авторської націософії, що передбачала розуміння, осмислення історичних подій. Віра у Бога у розумінні Шевченка починалася зі щирої молитви за волю і благополуччя Вітчизни й народу, логічно продовжувалася обдуманим, благим виконанням людиною божих заповідей на користь суспільства й України: "Говорил, что обще благо / Должно любовью купить / И с благородною отвагой / Стать за добро и зло казнить" [14, 164]. Відповідно, гріх у митця – це порушення Божих заповідей, а водночас – духовних, моральних, естетичних народних принципів, зневажання релігійними, світськими знаннями.

Тарас Шевченко мислив себе поетом національним. Особистісне для нього було народним, тому він оцінював людські вчинки не лише з морально-етичної чи релігійної точки зору, а з позиції загальнонаціонального сприйняття. Митець акцентував на тому, що з малої зради починається зрада велика – державна. І саме національний масштаб зради як різновиду гріха для Шевченка-патріота, Шевченка-державника був особливо вагомим. Про нього він говорить у багатьох творах, осмислюючи причини бездержавності України та шукаючи у тому винних. Із запитанням про сенс національної історії, наслідки героїчних подвигів "Де поділось козачество, / Червоні жупани? / Де поділась доля-воля, / Бунчуки, гетьмани? / Де поділися?" [14, 35], "За що ж боролися ми з ляхами? / За що ж ми різалися з ордами? / За що скородили

списами/ Московські ребра?? засівали, / І рудою поливали.../ І шаблями скородили" і чому на цій ниві "Уродила рута...рута / Волі нашої отрута" [14, 177], чому правнуки "славних прадідів великих" "панам жито сіють", чому "всі оглухли – похилились / В кайданах...байдуже..." [14, 203], а Україна з її славним минулим має таке гнітюче сучасне, звертається він не лише до козацько-гетьманської старшини як оплоту української самостійності, а й до Бога ("Псалми Давидові"), інтелігенції (у посланні "І мертвим, і живим і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє"), до простолюдю (у поемах "Великий льох", "Сон. У всякого своя доля"), шукаючи винних у тому гріху. Тарас Шевченко насамперед вбачає їх у прорахунках народних лідерів, зокрема Б. Хмельницького, І. Мазепи та інших історичних діячів. Мати-Україна у "Розритій могилі" називає Хмельницького нерозумним сином і гірко плаче: "Ой Богдане, Богданочку,/ Якби була знала,/ У колисці б задушила,/ Під серцем приспала" [14, 175]. Водночас саме у цих трагічних словах ми простежуємо й співчутливу тональність, адже скоєний гетьманом вчинок був обдуманим, сам по собі не мав на меті злого умислу (виключно позитивна інтенція), не був гріхом усвідомленим. Проте Шевченко не може пробачити того, що "Степи мої запродані/ Жидові, німоті, / Сини мої на чужині, / На чужій роботі./ Дніпро, брат мій висихає, / Мене покидає,/ І могили мої милі/ Москаль розриває" [14, 176], відтак у вірші "Стоїть в селі Суботові" пише: "Отак то, Богдане!/ занапастив еси вбогу/ Сироту Вкраїну!/ За те ж тобі така дяка..." [14, 247]; "...О Богдане,/ нерозумний сину!/ Подивись тепер на матір/ На свою країну..." [14, 175].

Б. Хмельницький вчинив гріх не смертельний з точки зору релігійної етики, проте явний або "видимий", як писав І. Галятовський, за що має бути значна кара з боку церкви та осуд суспільства. У Тараса Шевченка такою карою є непростення ("Отак-то, Богдане! / Занапастив еси вбогу / Сироту Україну!" [14, 247]), висміювання у поезії "Стоїть в селі Суботові" ("Отаке-то, Зіновію, Олексіїв друже!" [14, 247] та в чотивірші ("За що ми любимо Богдана?/ За те, що москалі його забули,/ У дурні німчики обули/ Великомудрого гетьмана" [14, 290]), яке дійшло до прокляття, виголошеного у "Розритій могилі" й в інвективі "Якби то ти, Богдане п'яний..." (Аміль тобі, великий муже! / Великий, славний! Та не дуже... / Якби ти на світ не родивсь / Або в колисці ще упивсь... / То не купав би я в калюжі / Тебе преславного. Аміль" [14, 535]). Гетьман повинен був нести моральну відповідальність за скоєний свідомо вчинок, який мав виключно негативні наслідки для нації і на кілька століть позбавив Україну державності.

Продуманим та цікаво інтерпретованим є покараний несвідомий гріх людей, які сприяли вчинку Б. Хмельницького, що зображений у містерії "Великий льох". Тарас Шевченко знову ж таки акцентує, що державницький аспект гріха не залежить від розміру, а велике починається з малого. Це образ птахи-душі, яка була колись дівчинкою і перейшла Б. Хмельницькому дорогу з повними відрами, коли "він їхав в Переяслав / Москві присягати" [14, 233]. Важливою є й та деталь, що покарано смертю також тих, хто цю воду пив ("Батька, матір, себе, брата, / Собак отруїла / Тою клятою водою!" [14, 234]). Тобто, з точки зору Шевченка, карати потрібно усіх, хто хоча б найменшим чином осквернив себе причастям до зла. Те ж саме чекало й другу дівчину, яка напоїла водою ката свого народу – Петра І ("Я не знала, що я тяжко, / Тяжко согрішила!" [14, 235]) і навіть бабусю, котра нещасну поховала ("А назавтра й вона вмерла" [14, 235]). Аналогічно зображено кару немовляти, яке, будучи на руках у матері, подивилося на галеру, в якій пропливала по Дніпру цариця ("Я глянула, усміхнулась... / Та й духу не стало! / Й мати вмерла, в одній ямі / Обох поховали!" [14, 236]). Ось таким непримиренним є автор у ставленні до неусвідомлених, здавалось би прощених за всіма релігійними канонами гріхів або навіть пороків. Для Тараса Шевченка все, що хоча б найменшим чином робить людину причетною до втрати Батьківщиною державності, до ворогів свого народу, має бути якнайжорстокіше покарано – на смерть, щоб не відродилося і не пустило коренів, не мало й сліду. Ось таким є його власний християнський гуманізм – він має ретроспективний, історіософсько-концептуальний та прогностичний характер.

Ставлення до гріхів державного масштабу – непростення, висміювання і кара – спостерігаємо й на прикладі зображення вчинків гетьмана І. Мазепи. У поезії "Іржавець" інтерпретовано Полтавську битву і перехід Мазепи на бік шведського короля з приводу чого автор іронізує: "Наробили колись шведи / Великої слави, / Утікали з Мазепою / В Бендери з Полтави" [14, 321], власне, як і з невміння об'єднатися та усмирити власні амбіції заради досягнення цілі, якою була самостійність України ("Ой пожали б, якби були/ Одностайне стали / Та з фастовським полковником / Гетьмана єднали. / Не стрімили б списи в стрісі / У Петра у свата. / Не втікали б із Хортиці / Славні небожата, / Не спиняв би їх прилуцький / Полковник поганий... / Не плакала б Матер Божа / В Криму за Україну" [14, 321–322]). Шевченко не міг зреагувати інакше на ще одну помилку, яка знову коштувала Україні державності, його почуття болю і розчарування досягають у творі дуже високої концентрації ("Боже мій з тобою! / Мій краю прекрасний, розкошний, багатий! / Хто тебе не мучив?" [14, 321–322]).

Проте про покарання осіб, причетних до вчиненого, йдеться вже в у поемі "Чернець". Її головним героєм явно є Семен Палій, доля якого склалася трагічно, адже він теж винен у бездержавності України, усвідомлює наслідки свого вчинку й глибоко розкаюється ("Хто ж це сивий, / Попрощавсь зі світом?/ Семен Палій, запорожець,/ Лихом недобитий" [14, 327]). Його боротьба за волю Батьківщини та народу була безуспішною, так само, як і Мазепина. Палій живе у монастирі, із сумом переосмислює своє минуле й готовий відповідати перед Богом за зроблений колись давно вибір, бо нарешті усвідомив його наслідки ("І покотились із очей / На рясу сльози... Бий поклони!" [14, 327]). Раптово перед ним з'являється сумний образ гетьмана І. Мазепа, душа якого теж не знає спокою. Він "ченцеві зазирає у вічі", нагадуючи про їх спільний гріх, ніби питає, чому той припустився помилки у своїй діяльності й не об'єднався з ним, чому вони вдвох не змогли вибороти таку сподівану і необхідну свободу, не поставили державне вище особистого. Ось таким чином автор інтерпретує їхню кару – не знати спокою ні на цім, ні на тім світі. Проте він дає можливість полковнику відмолити свій гріх ("І за Україну молитись / Старий чернець пошкандибав" [14, 328]) і не осуджує ні його, ні І. Мазепу так строго, як, наприклад, Б. Хмельницького. Тарас Шевченко розумів, що вчинки обох державних діячів були, можливо, й не до кінця продуманими, проте вмотивованими любов'ю до України, спробами боротьби за її самостійність ("Для чого я на світ родився, / Свою Україну любив?" [14, 328]). Акцентує ж автор на тому, що спокутувати минулі гріхи змушені нині нащадки, які страждають у неволі від метафізично жорстоких історичних наслідків.

Діяльність козацької старшини, українського панства, "московською блекотою" "заглушеного", яке знімає з матері "полатану сорочку" митець зображує у комедії "Сон. У всякого своя доля...", у поезії "Розрита могила", "Гоголю", посланні "І мертвим, і живим і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє", загалом, осмислює у збірці "Три літа", яка засвідчує своєрідне суворе й водночас болісне прозріння автора. Як відзначає Ю. Барабаш, "читач наче потрапляє у правдиву кунсткамеру моральних покручів, безнаціональних євнухів" [2, 12].

Дійсно, у збірці наскрізним є мотив висвітлення гріхів своїх земляків, концентрація думки на образі України як краю "оглухлих" і "похилених". Автор своїм вже гострішим зором окидає все сучасне йому і осягає факт, що минувшина його Батьківщини не лише героїчна й славна, а історична доля її далеко неприваблива, а іноді навіть жорстока, ганебна, тобто відбувається деформація ідеального образу України, її героїв та його земляків. Шевченко

виявляє та описує не найкращі складові соціопсихічної парадигми свідомості українців, їхні етноментальні риси, як то нездатність багатьох до пожертви, подвигу заради волі чи принаймні честі, про що пише у посланні "Гоголю": "Не заревуть в Україні / Вольнії гармати. / Не заріже батько сина, / Своєї дитини, / За честь, славу, за братерство, / За волю Вкраїни. / Не заріже: викохає / Та й продасть в різницю / Москалеві" [14, 203]. Він демонструє оту малу, але таку поширену серед своїх же побратимів гріховність в усьому, що стосується власне українського, державного. Це втілено в образі землячка-перевертня із комедії "Сон. У всякого своя доля..." – відступника від усього національного, який прагнув вислужитися і отримати певні чини при царському палаці ("Цур тобі, мерзенний каламарю" [14, 193]), молодих панів-"блюдолизів", синів "сердешної України", яких дуже колоритно і гнівно Тарас Шевченко змалював у посланні. Це "славних прадідів великих правнуки погані" [14, 270], котрі розпинають Україну не гірше москаля чи ляха. Для нього "ясновельможнії гетьмани" – це "раби, підніжки, грязь Москви, Варшавське сміття" [14, 271], які "кров свою лили" не за Україну, як діди і батьки, а "за Москву і Варшаву", і до передали нащадкам "свої кайдани, свою славу" [14, 271]. Саме тому прийшли до влади "гетьмани, уособники", "недоуми! / Що занастили божий рай!.." [14, 319], які "ходять у ярмі ще краще, ніж батьки ходили" [14, 271]. Він не лише глибоко засуджує продажне українське панство, дітей України – недолюдів, юродивих, і проклинає їх ("Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались, щоб там і здихали, де ви поросли!" [14, 268]), а й обіцяє Божий суд та розплату за свідомо вчинене проти Вітчизни та її народу зло ("Розкуються незабаром / Заковані люде, / Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори! / І потече сторіками / Кров у синє море / Дітей ваших... і не буде / Кому помагати. / Одцурається брат брата / І дитини мати. / І дим хмарою заступе / Сонце перед вами, / І навіки проклянетеся / Своїми синами!" [14, 269]).

Досить експресивно й іронічно суспільні пороки зображено у вступі до комедії "Сон. У всякого своя доля...", проте не менш гріховною для Тараса Шевченка є рабська покірність і бездіяльність свого народу – братів-"гречкосіїв": "А братія мовчить собі, / Витріщивши очі! / Як ягнята: "Нехай, каже, / Може, так і треба" [14, 186], а далі акцентує на бажанні "ходити у ярмі" й у кайданах у подальших віршах. У поезії "Чигирине, Чигирине..." звучить зрештою надія на те, що "зійдуть і виростуть / ножі обоюдні" і "встане / Правда на сім світі" [14, 178] – мотив, який надалі виступає як засіб самоочищення нації від гріховності, пороків і кореспондує із тематикою героїчної боротьби, представленою у творах збірки "Три літа".

Глибоко автор розмірковує над пороками людськими у "Псалмах Давидових". Це своєрідна рефлексія, роздум над метафізичною неминучістю людської порочності та необхідності відповідати за вчинки, осмислювати їх, спокутувати зло. Уже в першому псалмі Шевченко доводить і собі, і реципієнтам, що з часом "Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть" [14, 275], а далі звертається до Бога, описуючи тяжкі гріхи ворогів та піддаючи національній самокритиці вчинки українців. У діалозі з Господом він акцентує на рівності всіх людей ("Царі, раби – однакові / Сини перед богом" [14, 278]) і необхідності божого суду над ними, прагне кари для "лукавих", які "хваляться...неправдою" і милості для тих, хто його слухає і восхваляє, творить добро, адже "бог кара неправих, / Правим помагає" [14, 281].

Найбільшим гріхом для Тараса Шевченка була зрада національній ідеї, зрада Україні та народу в усіх її аспектах – навіть найбільш незначних, у чому ми переконалися, проаналізувавши його твори. Керуючись безмежною любов'ю до Вітчизни, митець інтерпретував гріховність людини з точки зору націософії, історіософії та власного християнського гуманізму, що визначило актуальність державницького аспекту гріха у його творчості. Шевченко присвятив себе служінню Україні, народу, підпорядкувавши особистісні інтереси загальнонаціональним. Він прагнув, щоб кожен українець усвідомлював себе частиною єдиної нації, розумів, що державність базується на єдності, вірності Батьківщині, її інтересам, а "хто матір забуває, / Того бог карає" [14, 272]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абельяр П. *Етика, или Познай самого себя* // Пьер Абельяр. *Теологические трактаты*. – М.: Прогресс, Гнозис, 1995. – 413 с.;
2. Барабаш Ю. *Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма* / Юрій Барабаш. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2004. – 181 с.;
3. Галатовський І. *Ключ розуміння / Підг. до вид. І. П. Чепіги*. – К.: Наук. думка, 1985. – 445 с.
4. Гізел І. *Мир з Богом...* – К., 1669. – Зберіє. в НБУ ім. В. І. Вернадського, шифр КІР – 681.;
5. Кононенко В. *Концепти українського дискурсу. Монографія* / Віталій Кононенко – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.;
6. Клервоский Б. *О Благодати и свободе воли* // Бернард Клервоский. *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского Средневековья. В 2-х томах. – Т.1 – СПб.: Изд-во Русского христианского гуманитарного института, 2001. – 14 с.;*
7. Могила П. *Присвята Мстиславському підкоморію Богдану Стеткевичу Любавицькому, 1637 р.* // МІКСВ. – С. 335–340.;
8. Пахаренко В. І. *Начерк Шевченкової етики* / Василь Іванович Пахаренко. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 208 с.;
9. *Передмова Петра Могили до Номоканону 1629 року видання* // МІКСВ. – С. 225–229.;
10. Радзієвська Т. В. *Сценарний та оцінний компоненти концептів етичної сфери (на прикладі концепту гріх)* / Т. В. Радзієвська // *Лінгвістичні студії: Збірник статей – Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2002. – Вип. IV. – С. 141–153.;*
11. Смаль-Стоцький С. Т. *Шевченко. Інтерпретації [Текст]: монографія* / С. Т. Смаль-Стоцький. – Черкаси: Брама, 2003. – 376 с.;
12. Сліпушко О. *Духовна Держава Тараса Шевченка* / Оксана Сліпушко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2013. – 127 с.;

13. Фома Аквинский. Сумма теологии. Ч. I. Вопросы 1-43. – Киев: Эльга-Ника-центр; М.: Элькор-МК, 2002. – 560 с.;

14. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 1966. – 623 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Данильченко О.

Мотив греха в творчестве Тараса Шевченко: государственный аспект

В статье рассматривается представленный в творчестве Тараса Шевченко мотив греха как составляющая государственной концепции писателя, специфики его национального мышления и идей создания государства. Мотивы греха и наказания анализируются через призму христианского гуманизма Тараса Шевченко как основы его мировоззрения.

Ключевые слова: Тараса Шевченко, Украина, сакральная история, грех, наказание, покаяние, национальный лидер.

Danylchenko O.

The motif of sin in Taras Shevchenko's works: state-aspect

In Taras Shevchenko's works the motif of sin and punishment are interpreting sacral history and its consequences for the contemporaries and offsprings. Through the prism of personal and collective sins the artist considers the past, shows wide observation of present and future and implements it in Christian notions "sin – punishment – remorse – salvation". Personal or collective sin is presenting as a combination of personal sins referring to Ukraine. These sins include apostasy, betrayal, selfishness, cruelty, war, fratricide, revenge and passivity. Due to this images of national leaders in the poetry have archetypal fundamentals of heroes/ anti-heroes.

Key words: Taras Shevchenko, Ukraine, sacred history, sin, punishment, repentance, a national leader.

УДК 82:176.821.161.2 Шевченко

**Є. Лебідь, канд. філол. наук, наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

ХУДОЖНЯ МОДИФІКАЦІЯ ОБРАЗУ ВОРОГА У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Завдання студії – дослідити природу та семантичне наповнення образу ворога у поетичному доробку Тараса Шевченка. Парадигма образу ворога розглядається у кількох планах: релігійному, психологічному та філософському. Окрема увага приділяється у статті аналізу дискурсу перманентного національного ворога в українській культурній традиції, який, не зважаючи на негативну конотацію, сприяв консолідації народу, віднайденню ним власного героїчного минулого. Тема ворожості історично тісно пов'язана з категорією "інакшості". Автор розглядає ідею "іншого" у текстах поета на основі філософських концепцій Ж.-П. Сартра та Е. Левінаса, а також з точки зору романтичного уявлення про "національне" як найвищу форму вираження "інакшості".

Ключові слова: ворог, ворожість (агресивність), інший, інакшість.